

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Притики Юрія Дмитровича на дисертацію Гайдуліна Олександра Олександровича «Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність дисертаційного дослідження.

Дана робота спрямована на з'ясування малодослідженої герменевтичної проблематики європеїзації приватного права та його інституціонального ядра, яким є договірне (контрактне) право. Це вписується в загальну тенденцію актуалізації пізнавальних та комунікативних аспектів міжнародного контрактингу в європейському науковому дискурсі, де все частіше звертається увага на необхідність набуття сторонами договірних відносин, а також суддями та арбітрами так званої кроскультурної компетенції (англ. cross-cultural competence).

Головною об'єктивною підставою даного дослідження є значне зростання уваги законодавців до спеціального нормативного регулювання процесу інтерпретації в країнах ЄС. Це знайшло відображення у створенні спеціалізованих інтерпретаційних законів (Interpretation Acts), модернізації відповідних приписів щодо тлумачення в кодифікованих актах цивільного законодавства та підтверджується значним збільшенням питомої ваги відправних норм (передусім установчих норм та норм-дефініцій) у чинних

ВДСД НАВС	
Вн. №	1402
"19"	08 2021 р.
кількість аркушів:	
осн. док.	11 додаток —

нормативно-правових актах, а також розширенням в них змісту та обсягу преамбул. Все це ставить на порядок денний необхідність обґрунтування теоретико-цивілістичних засад інституту інтерпретаційного права на доктринальному рівні.

Як свідчить судова та арбітражна практика, в європейських країнах значно підвищується роль різних юрисдикційних органів у створенні звичаєвих норм інтерпретації норм права та змісту договорів на основі суддівської та арбітражної дискреції (розсуду).

Отже, актуальність дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю з'ясування раціональних підстав взаєморозуміння сторін транскордонних договірних відносин у процесі утворення та реалізації ними своїх зобов'язань, що обтяжені реальними ризиками недостатнього знання іноземного права та мовно-змістовних нюансів викладення та розуміння тексту договору.

Ця дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України за темами «Договірне регулювання приватноправових відносин у цивільному праві України» (номер державної реєстрації 0116U000174) і «Вплив євроінтеграції та діджитал-трансформацій на розвиток приватного права України» (номер державної реєстрації 0121U100028). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України 18 грудня 2019 р. (протокол № 12) та уточнено 27 січня 2021 р. (протокол № 1).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Дисертація є розгорнутим дослідженням теоретико-цивілістичних засад інституту інтерпретації в європейському контрактному праві. Вона характеризується логічністю викладу матеріалу та належною послідовністю його структурних частин. Структура дисертації визначена її предметом, метою

та завданнями і включає вступ, 5 розділів, що загалом містять 35 підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки.

Дисертацію слід визнати першим дослідженням правової інтерпретації на рівні докторської дисертації в Україні. В ній запропоновано авторське розуміння інституту договірної тлумачення як доктринально-теоретичної концепції, а також як процесу його об'єктивної інституалізації. Саме цим зумовлене те, що ця робота подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Дисертація містить низку наукових положень, висновків і рекомендацій, що відзначаються різним ступенем наукової новизни, серед яких слід відзначити такі, що, на нашу думку, мають найбільше теоретичне та практичне значення.

Досліджуючи історичні витоки європейської традиції договірної інтерпретації, автор з'ясував, що процес розвитку римсько-правового інституту інтерпретації (*ius interpretatio*) пов'язаний з поступовою трансформацією його історичних форм, таких як: (1) релігійно-обрядова інтерпретація права жерцями-понтіфіками; (2) науково-правова інтерпретація юриспрудентами; (3) добросовісне тлумачення, яке здійснювалося переважно суддями із застереженнями преторів. За об'єктивними критеріями реконструйовано римсько-правовий субінститут інтерпретації контрактів (*interpretatione contractuum*). На особливу увагу заслуговує римсько-правовий інститут судочинства по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*) як найбільш значущий для становлення *ius interpretatio* (с. 168 – 177 дисертації). У сучасній романістиці така історична реконструкція здійснюється вперше.

Обґрунтованою вбачається викладена в дисертації пропозиція розглядати договірну інтерпретацію як інститут європейського контрактного права, який повною мірою має сформуватися через синтез цивілістичного вчення європейської герменевтики права та реальної юридичної практики договірної інтерпретації. На цій основі сформульовано робочу дефініцію цього

перспективного інституту, яка по суті є стислим виразом загальної теоретичної конструкції договірної інтерпретації, на основі якої визначено низку похідних юридичних конструкцій (с. 62–63, 393 дисертації).

Цікавою та продуктивною з пізнавальної точки зору є авторська позиція щодо того, що для визначення структурного змісту загальної теоретико-правової конструкції тлумачення виокремлюються такі складові інституту інтерпретації в договірному праві: а) ідейно-концептуальні засади інституту, що позначаються поняттям «інтерпретаційна система»; б) предмет правового регулювання як інтерпретаційні відносини між сторонами договірних зобов'язань, спрямовані на додання конфлікту інтерпретацій; с) методи правового регулювання, серед яких провідним є дискреційний; d) система загальних принципів та норм-правил інтерпретації права; е) сукупність засобів (інструментів) правової інтерпретації (с. 212–213 дисертації).

Дуже важливим є те, що нормативна теоретична модель договірного інтерпретаційного права доповнена праксеологічною моделлю, згідно з якою формування нового інституту інтерпретації визначається як тривалий процес зміни парадигми правового мислення в дусі постмодернізму, а «авангардним» напрямом такої ментальної та нормотвірної трансформації тлумачення визначається практика правової інтерпретації в міжнародному комерційному арбітражі (с. 260 дисертації).

Заслуговує на увагу розроблена автором концепція правової ситуації, яка є досить поширеною в європейському правовому дискурсі. Зокрема специфіковано інтерпретаційну ситуацію (*interpretation situation*), до складу якої належать: (1) інтерпретаційні відносини, які обов'язково мають індивідуалізований характер; (2) правовий конфлікт інтерпретацій або колізія з приводу вибору інтерпретаційної системи; (3) контекст договірної інтерпретації, який включає: (а) фактичний та (б) соціокультурний контекст (с. 70–71 дисертації).

Інші положення дисертації, що виносяться на захист, також мають належний ступінь наукової новизни та відповідають загальному спрямуванню

та розвитку теорії держави і права, науки цивільного права та процесу й напрямкам удосконалення цивільного законодавства. В переважній більшості вони є обґрунтованими й достовірними.

Зі змісту дисертації вбачається, що автору вдалося досягти мети дисертаційного дослідження та виконати його завдання. Дисертацію слід визнати цілісною й завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, зумовлена також правильно обраною автором методологією та застосуванням на її основі широкого кола загальних і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема загальних методів філософської герменевтики, філософії здорового глузду та доктрини європейського правового інтерпретивізму, спеціальних наукових методів пізнання правових явищ, зокрема догматичного, компаративного та герменевтичного методів цивілістики, а також прикладних методів логіко-лінгвістичного, змістовного вивчення документів і контент-аналізу.

Про достовірність результатів дослідження також свідчить опрацювання автором 657 джерел, включаючи наукові розробки теоретиків права та цивілістів, у тому числі англomовні, законодавство України й деяких інших країн, судову та арбітражну практику, рішення Європейського суду з прав людини, судову статистику. Докладний аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок про те, дослідження визначається високим науковим рівнем.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Здобувач опублікував результати дослідження порушеної проблематики в 72 працях, із яких 18 були оприлюднені в процесі підготовки дисертації на здобуття кандидата юридичних наук. Докторська дисертація Гайдуліна О. О. спирається на результати його кандидатської дисертації «Зближення контрактного права країн – членів Європейського Союзу: основні засоби та напрями», захищеної в 2009 році за спеціальністю 12.00.03 у спеціалізованій вченій раді К 26.500.01 у Науково-дослідному інституті приватного права і

підприємництва Академії правових наук України. Однак в кандидатській дисертації безпосередньо не порушувалася проблематика договірної інтерпретації і тому докторська дисертація не містить матеріалів та висновків, запозичених з неї. Вихідні тези, пов'язані з попередніми дослідженнями, здійсненими дисертантом, мають відповідні посилання. Отже, докторська дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі загальної теорії права та приватноправової науки, які вирішують важливу наукову проблему визначення теоретико-цивілістичних засад інтерпретації в договірному праві, що відповідають західноєвропейській традиції правової герменевтики.

Основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження викладені загалом у 54 наукових публікаціях, зокрема 2 одноособових та 2 колективних монографіях, 22 статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 8 – у наукових виданнях іноземних держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз. Також автор опублікував результати дисертації в 10 тезах доповідей на наукових заходах та 10 інших праць апробаційного характеру, серед яких 1 підручник, 2 навчальних посібники, 1 науково-практичний коментар. Опубліковані праці в своїй сукупності відображають сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації.

Дисертаційна робота за своїм змістом відповідає паспортам спеціальностей 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Матеріали дослідження викладені науковим стилем, українською мовою. Наукові положення, висновки та рекомендації подаються науково коректно, але дисертант супутньо вживає велику кількість філософсько-правових термінів, а також понять із суміжних юриспруденції галузей знань, що значно ускладнює сприйняття змісту роботи.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає встановленим МОН України вимогам.

Зміст автореферату відображає основні положення і висновки дисертації, а також її структуру. Автореферат не містить положень, що відсутні в дисертації.

Практична цінність результатів дослідження.

Одержані результати дисертаційного дослідження можуть використовуватись в правотворчій, науково-дослідній, правозастосовній та освітній діяльності. Результати роботи отримали належну апробацію та впроваджені в практичну діяльність, про що свідчать наявні акти провадження.

Зокрема обґрунтовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у: 1) науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень впливу євроінтеграції на розвиток приватного права України (акт Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України від 27.04.2021 р.); 2) правотворчій діяльності – для удосконалення законодавства України у сфері договірних зобов'язань, зокрема в рамках рекодифікації Цивільного кодексу України, спрямованого на європеїзацію договірного тлумачення (акт Верховної Ради України від 03.06.2021 р.); 3) правозастосовній діяльності – для подальшого узагальнення актуальної проблематики правореалізації та європеїзації судової та арбітражної практики (акт Постійно діючого третейського суду при Хмельницькій торгово-промисловій палаті від 11.05.2021 р.); 4) освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення лекцій та семінарських занять з навчальних дисциплін «Філософія права», «Компаративна теорія права», «Методологія науково-правових досліджень», «Інтерпретація норм права», (акти Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана від 07. 06. 2021 р. та Національного університету оборони України імені Івана Черняховського від 04. 06. 2021 р.) (додаток до дисертації В, с. 496–506 дисертації).

За підсумками дисертації запропоновано внесення змін до таких юридичних конструкцій, закріплених у чинному законодавстві України, віднесено, крім ст. 213, 637 та 1256 ЦКУ, де реалізовано модель пріоритетності буквального тлумачення змісту правочину, також конструкцію недійсності правочину (головним чином ст. 215, 216, 217), а також добросовісності як загального принципу тлумачення (переважно п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 8, ч. 1 та 5 ст. 12, ч. 1 та 4 ст. 13, ч. 2 ст. 232 ЦКУ (додаток до дисертації В, с. 496–506 дисертації).

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загальна позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому не виключає можливості й необхідності висунути окремі зауваження і запитання щодо її змісту, які носять дискусійний характер, вимагають додаткової аргументації та мають бути обговорені під час захисту і враховані автором в його подальших наукових дослідженнях, а саме:

1. В цілому підтримується підхід автора до методології дослідження, зокрема, використання методів загальної теорії права та теоретичної цивілістики, який допомагає комплексно дослідити сутність та правову природу інтерпретаційних відносин і відповідає складному характеру об'єкта дослідження. Разом з цим, на наш погляд, у роботі недостатньо відстежується реальний змістовний зв'язок між цими двома галузями теоретико-правового знання. Зокрема уявлення автора про певну обумовленість загальної теорії галузевими теоріями не відповідає традиції вітчизняного правознавства (с. 41–42 дисертації). Зв'язок між різнорівневими правовими теоріями здійснюється за дедуктивною логікою – «від загального до конкретного». Це вимагає спеціальних додаткових пояснень від дисертанта.

2. Не викликає сумнівів те, що формування нового інституту права має здійснюватися не лише на законодавчому рівні та площині правозастосування, а й передусім через доктринальну розробку його теоретичних засад. Це було методично правильно закріплено у формулюванні мети дисертаційної роботи, що «полягає в розробці загальнотеоретичних та теоретико-цивільних засад

інституту інтерпретації в європейському контрактному праві для подальшої гармонізації процедур правового тлумачення в приватному праві європейських країн та України» (с. 37 дисертації). Водночас у третьому розділі дисертації, що має назву «Засади нової цивілістичної теорії договірної інтерпретації з позицій європейського інтерпретивізму», дисертант по суті викладає саму теоретичну модель інституту, який досліджується. Отже, необхідно уточнити де завершується викладення нової теорії інтерпретації і де починаються «теоретико-цивілістичні засади», заявлені в самій назві дисертації.

3. Автор на сторінці 227 дисертації робить висновок про те, що інтерпретаційне право має власний метод правового регулювання, який називається дискреційним і має генетичний зв'язок з герменевтичним методом пізнання та світоглядної позиції холізму. У вітчизняній науці цивільного права та процесу точиться тривала дискусія з приводу визнання чи невизнання суддівської дискреції як способу додання прогалин у системі законодавчих норм у процесі правозастосування. Однак поки мова не йде про інституалізацію окремого дискреційного методу правового регулювання. У зв'язку з цим від автора вимагається під час захисту пояснити своє бачення розмежування диспозитивного та так званого «дискреційного» методу правового регулювання.

4. Потребують додаткової аргументації занадто оптимістичні оціночні судження автора стосовно особливої нормотворчої продуктивності суддівської дискреції, що навіть призвело до конструювання такого субінституту, як «креативне трактування» (с. 385–387 дисертації). Не заперечуючи права дисертанта на наукову творчість під час створення різних нормативних теоретичних моделей, хотілось би отримати роз'яснення щодо меж такої суддівської нормотворчості та з'ясувати прогностичну оцінку праксеологічності розширення суддівської дискреції в нашій країні в умовах реального стану корумпованості суддів та неприхованого тиску на судову владу.

5. У дисертації значна увага приділяється так званій «добросовісній інтерпретації» (good faith interpretation) і навіть виводяться спеціальні правила добросовісного тлумачення (с. 98 дисертації). Однак відсутність наочної демонстрації інтерпретаційних можливостей цих правил на прикладі конкретних судових кейсів, що, до речі, стосується також інших принципів і норм тлумачення, можна кваліфікувати як загальний недолік всієї роботи. Враховуючи певний ліміт часу на захисті роботи, дисертанту треба бути готовим дати відповідні практичні роз'яснення.

Водночас вищезазначені зауваження мають переважно дискусійний характер, містять побажання автору щодо розширення предмета його дослідження та свідчать про складність і різноплановість розглянутих проблем. На загальну позитивну оцінку дослідження вони не впливають і не знижують наукового рівня та практичного значення здійсненого дослідження.

Загальне враження від дисертації є позитивним. Автором поставлено на обговорення та піддано детальному вивченню принципово важливі для загальної теорії права, цивілістичної теорії та договірної практики питання, які вимагають глибокого теоретичного опрацювання. Дисертанту в цілому вдалося вирішити поставлене ним наукове завдання, що дозволяє зробити позитивний висновок щодо даної дисертації.

Висновок.

Дисертаційна робота Гайдуліна Олександра Олександровича є завершеним цілісним науковим дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують важливу науково-прикладну проблему формування концепції диференціації цивільного судочинства. Її слід визнати суттєвим внеском як у загальну теорію та історію права, так і в науку цивільного права та процесу. Дисертаційна робота відображає наукові досягнення її автора, виконана ним особисто та є оригінальним науковим твором.

Викладене вище дає підстави для висновку, що дисертація на тему «Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві:

теоретико-цивілістичні засади» повністю відповідає вимогам до кваліфікаційної наукової праці, встановленим пунктами 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Гайдулін Олександр Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за двома спеціальностями: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного процесу
Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Ю. Д. Притика

*Підпис офіційного опонента
Притика Ю.Д. засвідчує
Проректор з наукової роботи*

16/08/21

Ганна Желістонова